

БАНКІВСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА (на матеріалі спеціальних словників)

Визначено ознаки банківської термінології як динамічної системи. Досліджено її склад з погляду походження й характер змін е семантичній структурі термінів-англіцизмів.

Ключові слова: банківська термінологія, динамічна система, запозичення, семантичні зміни, словник.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився виділенням у лексичному фонді української мови банківської термінології. Її кількісно-якісний склад щоразу збільшується під впливом дії низки активних процесів. У цьому аспекті термінологія банківської справи репрезентує як систему мови загалом, так і систему понять відповідної сфери діяльності зокрема. Саме тому виникає потреба вивчення тих внутрішньосистемних зрушень, що підтримують її статус як динамічної категорії. Цим пояснюємо актуальність розробки обраної теми.

На поглиблений огляд заслуговує висвітлення окресленої проблематики в лінгвістиці останніх років. Однією з перших у вітчизняному мовознавстві наукових праць, що подає комплексний аналіз змін в українській літературній мові протягом ХХ ст., стало дослідження Л. В. Струганець [8]. Велика група студій присвячена аналізу динаміки словотвірної норми на базі слів загального вжитку (Є. А. Карпіловська, Л. І. Плотникова), а також на матеріалі лексикографічних праць різного типу (Т. А. Коць, В. А. Тимкова).

Динаміка мови виявляє себе не лише в поповненні вокабуляру новими одиницями та їх дериваційному потенціалі, а й у варіюванні семантичної структури вже наявних слів, адже слід пам'ятати, що «мовна поведінка слова визначається його значенням, а значення мінливе, рухоме» [5, с. 13]. Тому додатково можна виділити дослідження, у яких здійснено семантичний опис лексики у вигляді динамічної моделі (Я. В. Битківська, О. В. Демечук, О. В. Падучева). Термінологічний пласт української мови у цьому аспекті є малодослідженим, особливо це стосується лексики банківської справи.

Метою статті є встановлення ознак банківської термінології як динамічної системи на підставі аналізу сучасних словників банківської лексики. Досягненню по-

ставленої мети передувало розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати сутність поняття «динамічна система» у прикладній площині банківської термінології; 2) розмежувати погляди вчених на термінологічні запозичення; 3) проаналізувати банківську лексику з погляду походження, простеживши появу в ній запозичень-англіцизмів; 4) дослідити характер змін у семантичній структурі банківських термінів.

До мови як складного об'єкта лінгвістичного дослідження, отже, і до термінологічного пласта словника, логічним видається застосування системного підходу. Він допомагає розглянути її в цілісності, де кожний елемент пов'язаний із подібними собі, зумовлений ними.

Відомо, що мовознавча наука використовує два нетотожні поняття для визначення сукупності галузевих термінів, тому залежно від характеру такої сукупності диференціюють термінологію як *стихийно* побудовану множинність термінів і терміносистему – *свідомо* сконструйовану на теоретичному підґрунті цілісність [4, с. 107]. Тобто наріжним і концептуально глибшим наразі є поняття терміносистеми. Термінологія ще не є системним утворенням.

В інших дослідженнях наголошено, що термінологія – це іманентно системне об'єднання елементів, складене стихійно і, головне, плучно [9, с. 8]. Ми підтримуємо такий погляд, засвідчуючи тим самим системний характер банківської термінології.

Отже, базовими загальнонауковими поняттями, якими слід оперувати при розгляді термінології банківської справи, є такі – лад (ієрархія мовних терміноелементів); організація (структура, схема взаємовідношень між елементами системи); цілісність; телеологія; входження в систему вищого ґатунку; змінюваність; відкритість [2; 10].

З'ясування сутності двох останніх ознак, які загалом відбивають динамічний аспект української мови, має для нас першочергове значення. Вони протиставлені статичності, або незмінності, словника, але саме у своїй єдності забезпечують його існування. «У кожний певний момент мова функціонує за рахунок тимчасової (динамічної) рівноваги, що встановлюється між тенденціями до збереження її правил такими, якими вони були досі, і тенденціями до змін, що накреслюють її майбутні правила» [7, с. 322].

Разом із тим виникає питання, наскільки поняття динаміки адаптоване до термінології банківської справи, і якими є його конститутивні вияви. Важливо, що її формальне вираження характеризується зовнішньою зумовленістю. За нашими спостереженнями вдалим способом інтеграції до світової наукової спільноти є залучення нових запозичених банківських термінів.

Сучасна лінгвістика пропонує кілька підходів до потрактування термінологічних запозичень. В. П. Даниленко диференціює два лексико-генетичні різновиди термінів: запозичення – готові лексичні одиниці (міжмовні / міжсистемні) й створені за словотвірною моделлю (на греко-латинській, тобто інтернаціональній, основі / за наявними в мові-реципієнті моделями). Ці типи представлені як джерела формування термінології [3, с. 22].

Інші вчені із подібним значенням використовують лексему «термінотворчість» як сукупність шляхів утворення термінів [6, с. 173; 9, с. 192], серед яких, крім за-

позичень, виділено транстермінологізацію; терміотворення (на греко-латинській базі); калькування; абревіацію.

Отже, критично викладені аспекти проблеми дозволяють проаналізувати банківську лексику з погляду її походження. З цією метою за основу огляду взято найбільш повний на сьогодні спеціальний словник банківських термінів «Словник банківських термінів; Банківська справа: термінологічний словник» (2000), укладачами якого є колектив авторів під керівництвом А. Г. Загороднього. Весь обсяг вилучених термінологічних запозичень (526 слів) засвідчує «співіснування різних підсистем» – мовних пластів, виокремлених на основі фонетичних, граматичних, морфемних особливостей [1, с. 144]. Очевидно, що термінологія банківської справи має глибоке історичне коріння. Значний прошарок запозичених термінів із класичних мов (163 лексеми) репрезентує греко-латинську підсистему, інтернаціональність якої вже відзначалася, оскільки відомо, що зародки фінансово-кредитних відносин були помічені ще за часів Античності: *бонус, іпотека, реверсія, фоліо, цедент* і под.

«Менші, часткові підсистеми» у складі термінології банківської справи сконструйовані за рахунок національних мов і, що дуже важливо, поступово втрачають цей статус частковості. Навпаки, їх питома вага помітно зростає, наближаючись до класичного базису: німецька мова (21) – *біржа, декорт, індосамент, рента*; італійська (52) – *альпарі, інкасо, камбіо, карат, ретрата*; французька (66) – *коноссамент, маржа, муар, фонд*. Принцип відбору мови, яка пропонує свої ресурси для запозичення, продиктований її місцем і значенням на мовній карті світу, а також ступенем розвиненості банківської галузі в країні. Такою мовою є англійська як фахова мова сьогодення. Тому й запозичень-англіцизмів нами було зафіксовано найбільше (148 одиниць): *бонд, драфт, інвойс, рест, роялті, селенг, тикер* тощо, і їх кількість постійно зростає.

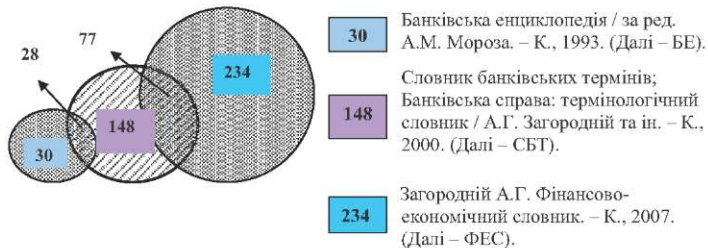
Первинна гіпотеза про те, що входження англіцизмів до української банківської термінології позначене позитивною динамікою, підтвердилася після проведення порівняльного аналізу реєстрів трьох етапних термінологічних лексикографічних праць. Кожна з них репрезентує стан розвитку лексико-семантичної системи банківської справи на певному часовому відрізку. Послідовна зміна кількох таких «хронологічних зрізів» екслюїтує комплекс мовних кількісно-якісних трансформацій і заміщень [7, с. 332]. Л. В. Струганець також використовує подібний термін, але тут під «хронологічним (синхронним) зрізом» маються на увазі обрані для характеристики словники [8, с. 10].

«Банківська енциклопедія» (1993), порівняно з попереднім лексикографічним досвідом, орієнтована на розкриття змісту базових фінансово-кредитних категорій і операцій, виражених через відповідний понятійний апарат в умовах зародження ринкових відносин в незалежній Україні. Кількість термінів-англіцизмів у ній незначна і становить 30 одиниць: *банкноти, дебет, інжиніринг, рентинг* тощо.

Інші два словника: «Словник банківських термінів» (2000) (див. вище) і «Фінансово-економічний словник», автор А. Г. Загородній (2007) відображають авторську концепцію формування термінології банківської справи. Стрімкий розвиток банківського сектору в ХХІ ст. став потужним стимулом для продукування нових термінів і значень. Порівняно з виданням 1993 р. у «Словнику банківських термінів» фіксу-

емо вже 70 термінів-англіцизмів: *аутрайт, бонд, колар, нетинг, світч, форвард* і под. Цей показник зріс більше ніж вдвічі за даними «Фінансово-економічного словника», з якого вилучено вже 157 нових слів (*дилінг, екслоу, пул, ралі, стредл, тригер, чойс* тощо) при загальній кількості запозичень з англійської у ньому 234 одиниці.

Спільні лексико-семантичні множини у складі опрацьованих словників (див. ділянки перетину на діаграмі) дають підстави зробити висновки про типи видозмін в семантичній структурі термінів (28 і 77 пар для порівняння).

Конститутивною формою зрушень у семантиці банківських термінів на матеріалі першої пари словників (БЕ / СБТ) є виникнення похідних значень від первинного як доказ вираженого потенціалу до семантичної деривації. Послідовного вияву здобув процес розширення семантичної структури слова внаслідок збільшення кількості значень до двох і більше (1 → 2; 1 → 3 / 4; 3 → 7), причому перші між собою повністю збігаються: *банкноти* (с. 23 / 72), *дебітор* (с. 76 / 38), *маклер* (с. 173 / 341), *онколь* (с. 202 / 352). Дослідниця О. В. Падучева наголошує, що регулярна багатозначність спостерігається лише тоді, коли значення пов'язані системними, тобто повторюваними відношеннями, що виникають між словом і його словотвірним дериватом [5, с. 147]. У випадку терміна *дивіденд*, що розвинув два значення (БЕ, с. 82; СБТ, с. 147), архісема першого набула в похідному статусу диференційної: (1) *частина прибутку, яка щорічно розподіляється серед акціонерів на сплату процентів за банківськими кредитами*; (2) *доходи, отримуване оподаткування за корпоративними правами у вигляді частини прибутку юридичної особи, включаючи доходи*.

Семантичні зміни у словах з однаковою кількістю значень пов'язані із поглибленням тлумачення (уточнення, конкретизація) за рахунок привнесення диференційних сем: *демпінг (валютний)* (с. 48 / 141), *інжиніринг* (с. 119 / 210). Напр.: *дебет* – «ліва сторона рахунку бухгалтерського обліку, використовувана для відображення господарських операцій» (БЕ, с. 76); «ліва сторона рахунку бухгалтерського обліку, яку використовують для відображення господарських операцій методом подвійного запису» (СБТ, с. 137) (спосіб здійснення).

У результаті порівняння лексичних баз СБТ (2000) і ФЕС (2007) хоча й зафіксовано ряд термінів, які залишилися моносемічними: *інвойс* (с. 204 / 477); *кеш* (с. 241 / 207) і под., була помічена цілком закономірна тенденція до розширення семантичної структури максимально актуалізованих на сьогодні банківських термінів до трьох

утворень (2 → 3): *гудвіл* (с. 136 / 99); *стенд-бай* (с. 503 / 457). Взаємовпливи значень терміна *дисконтер* реалізовані завдяки внутрішній архісемній єдності, що окреслює суб'єкта відповідної операції – від юридичної особи (1) «*фірма, що здійснює операції купівлі-продажу скарбничих чи звичайних векселів*» до фізичної (2) «*банківський службовець, який виконує операції з обліку векселів*» і (3) «*особа, яка розмінює гроші*» (ФЕС, с. 124).

У випадку першого значення слова *андеррайтинг* у препозицію виділилася родова назва через сему «посередницька операція» («*придбання цінних паперів нових випусків для розміщення на первинному ринку*» (СБТ, с. 50) → «*посередницька операція* щодо придбання цінних паперів нових випусків для розміщення на первинному ринку» (ФЕС, с. 33-34)). Решта значень тотожні і поєднані диференційною семою «*договір між емітентом і гарантом щодо розміщення цінних паперів на первинному ринку*», а третє – міжсистемний омонім зі сфери страхування – «*процес узяття ризику на страхування*».

Отже, ознаками розвитку системи банківської термінології є такі: вона поповнюється переважно за рахунок слів англійського походження; кількість неологізмів зростає на кожному наступному хронологічному зрізі їх фіксації; зміни в семантичній структурі банківських термінів пов'язані зі збільшенням кількості значень; у випадку, якщо термін залишається моносемічним, його тлумачення поглиблюється. Перспективою подальших студій є виділення етапів формування української банківської термінології.

Література

1. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / В. В. Акуленко. – Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. – 208 с.
2. Бертуланфи Л. фон. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л. фон Бертуланфи // Системные исследования: ежегодник. – М. : Наука, 1969. – С. 30–54.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – Изд. 3-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
5. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры ; А. Кошелев, 2004. – 607 с. – (Studia philologica).
6. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М. : Наука, 1986. – С. 163–198.
7. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : ОКО, 1996. – 416 с.
8. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Л. В. Струганець. – К., 2002. – 36 с.
9. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 248 с.

10. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов : Вища школа, 1988. – 157 с.

Список лексикографічних праць

1. Банківська енциклопедія / за ред. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 329 с.
2. Словник банківських термінів; Банківська справа : термінологічний словник / А. Г. Загородній, О. М. Сліпущко, Г. Л. Вознюк, Т. Р. Смовженко. – К. : Аконіт, 2000. – 605 с.
3. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1071 с.

Zenina A. Banking Terminology as Dynamic System (on the Material of the Special Dictionaries)

The signs of the banking terminology as dynamic system are chosen. Its structure from the point of the origin and the nature of the changes in the semantic structure of the term-anglicisms are studied.

Keywords: banking terminology, borrowing, dictionary, dynamic system, semantic changes.

Зенина А. Банковская терминология как динамическая система (на материале специальных словарей)

Выделены признаки банковской терминологии как динамической системы. Исследован её состав с точки зрения происхождения и характера изменений в семантической структуре терминов-англицизмов.

Ключевые слова: банковская терминология, динамическая система, заимствования, семантические изменения, словарь.